

T. V. Vereshchenko, Lugansk Institute PJSC “HEI “Interregional Human Resource Management Academy”

DOMESTIC AND FOREIGN APPROACHES OF FORMATION THE NATURECENTRIC ECOLOGICAL POSITION OF STUDENTS

Vereshchenko T. V.

Domestic and Foreign Approaches of Formation the Naturecentric Ecological Position of Students

In the article the theoretical analyze of the domestic and foreign approaches of formation the naturecentric ecological position of students is conducted.

Key words: naturecentric ecological position of students.

The analysis of contemporary pedagogical, psychological and philosophical literature allows us to tell about the growing interest of the scientists towards the problem of ecological education. Theoretical, methodological and practical foundations of ecological education were analyzed by S. Alekseyev, A. Zakhlebnyi, I. Zverev, I. Suravegina, N. Pustovit and others. The objective of ecological education (forming a personality that participates in the solving of ecological problems within his strength) and the stages of its achievement, principles, approaches and pedagogical conditions of its effectiveness were singled out by S. Glazachov, B. Navrotskyi, S. Petrov and others.

Dealing with the problem of ecological education most of the scientists agree in the opinion that it should not be reduced to simply acquiring of ecological knowledge, it should become a means of forming of an active and positive approach to the environment.

The goal of the article is to analyze domestic and foreign approaches to the forming of environmentally and ecologically centered position of pupils.

Today the idea of continuous ecological education receive its development in the works of domestic and foreign educators and psychologists, such as

Т. В. Верещенко, Луганський інститут ПрАТ „ВНЗ „Міжрегіональна академія управління персоналом”

ВІТЧИЗНЯНІ ТА ЗАРУБІЖНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПРИРОДОЦЕНТРИЧНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЗИЦІЇ УЧНІВ

Верещенко Т. В.

Вітчизняні та зарубіжні підходи до формування природоцентричної екологічної позиції учнів

У статті проведено теоретичний аналіз вітчизняних та закордонних підходів до формування природоцентричної екологічної позиції учнів.

Ключові слова: природоцентрична екологічна позиція учнів.

Верещенко Т. В.

Отечественные и зарубежные подходы к формированию природоцентрической экологической позиции учащихся

В статье проведен теоретический анализ отечественных и зарубежных подходов к формированию природоцентрической экологической позиции учащихся.

Ключевые слова: природоцентрическая экологическая позиция учащихся.

Аналіз сучасної психолого-педагогічної, філософської літератури, дисертаційних досліджень свідчить про посилену увагу науковців до проблем екологічної освіти. Теоретико-методологічним та практичним основам екологічної освіти і виховання присвятили свої праці С. Алексєєв, А. Захлебний, І. Зверєв, І. Суравєгіна Н. Пустовіт та ін.; мету екологічного виховання – формування особистості, яка бере посильну участь у вирішенні екологічних проблем, та етапи її досягнення, принципи, підходи та педагогічні умови ефективності екологічного виховання окреслили С. Глазачов, Б. Навроцький, С. Петров та інші.

Розглядаючи проблеми екологічної освіти, більшість вчених сходяться у твердженні, що її не слід зводити до освоєння екологічних знань, вона має

стати засобом формування активно-позитивного ставлення до навколишнього середовища.

Мета статті – провести теоретичний аналіз вітчизняних і зарубіжних підходів до формування природоцентричної екологічної позиції учнів.

Сьогодні ідеї неперервної екологічної освіти розвиваються в роботах вітчизняних та зарубіжних педагогів і психологів, таких як В. Вербицький, Є. Гірусов, М. Дробноход, А. Захлебний, І. Зверев, І. Зязюн, Б. Іскаков, О. Киричук, М. Кисельов, Г. Ковальов, В. Крисаченко, Б. Лихачов, Л. Лук'янова, А. Львовичкіна, М. Моїсеєв, В. Моргун, Г. Пустовіт, Н. Реймерс та ін. Вони свідчать про необхідність внесення певних змін у навчально-виховні плани загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів, що відповідають закономірностям розвитку екологічної свідомості старшокласників.

Теоретичним та практичним аспектам екологічної освіти і виховання у навчально-виховному процесі приділяється велика увага (В. Бровдій, А. Волкова, Н. Дежнікова, З. Запорожан, Г. Ковальчук, Н. Левчук, О. Любчик, А. Мамотова, Л. Молодова, Є. Писарчук, Г. Пустовіт, Н. Пустовіт, Л. Шаповал, О. Плахотнік та інші). Концептуальні підходи до визначення сутності екологічної освіти, екологічної культури розроблені вченими С. Дерябо, В. Ясвіним, А. Захлебним та інші. Учені вважають, що необхідно формувати у учнів природоцентричний світогляд, знання й уміння дослідницького характеру; сприяти переходу засвоєних знань і моральних принципів поведінки в навколишньому середовищі в особисті переконання; залучати школярів у практичну діяльність для вирішення проблем навколишнього середовища місцевого значення. Психологічним підґрунтям формування екологічно доцільної поведінки школярів є роботи К. Абульханової-Славської, А. Маслоу, А. Петровського, С. Рубінштейна, К. Платонова, Р. Френкіна, В. Шадрикова. Учені пропонують системний підхід до вивчення поведінки. Вони вважають, що одиницями поведінки особистості є вчинки, у яких формуються й у той же час виявляються її позиції та моральні переконання.

І хоча екологічна освіта стала одним з ключових елементів програми ЮНЕСКО „Людина і біосфера” (МАВ), у здійсненні якої Україна бере активну участь з 1981 р., Г. Горбань підкреслює, що сьогодні край необхідна розробка системи освіти і виховання, яка б враховувала знання про закономірності функціонування та розвитку всіх компонентів навколишнього середовища, людського суспільства і створених техногенних систем [3, с. 106].

В. Скребець на основі аналізу існуючих навчальних програм, підручників, посібників та різних нормативних документів з цього приводу відзначає нагальну необхідність розробки вченими національної концепції безпосередньої екологічної освіти, яка б розглядалася як невід’ємна складова гуманітарної освіти; була цілісною взагалі і цілісною в методологічному відношенні, зокрема, значною мірою ґрунтувалась на національних традиціях, звичаях; була добре опрацьована з філософських та психолого-педагогічних позицій [19, с. 14]. Виконання цього надзавдання в школі, на думку автора, має гармонійно доповнюватися шляхом екологізації інших дисциплін.

Аналіз педагогічної літератури свідчить про те, що екологічну освіту й виховання треба здійснювати повсякденно в сім’ї, дошкільних установах, школі, в після шкільний період [6; 7; 8 та ін.].

Беручи до уваги вище написане, потрібно наголосити, що екологічну освіту, виховання треба здійснювати безперервно, протягом усіх років навчання в школі. Тільки озброївши учнів науковими знаннями про об’єкти і явища природи, ми закладаємо основу для їх екологічного виховання. Адже захищати і любити можна те, що добре знаєш.

Ми погоджуємось з положеннями вчених, які постулюють, що виховання природоцентричної екологічної позиції взаємопов’язане з системою цінностей, яке цілеспрямовано формує життя і має суттєвий вплив на становлення ґрунтовних екологічно-світоглядних переконань підростаючої особистості.

У зв’язку з цим проблема виховання природоцентричної екологічної позиції у школярів, як складової екологічної свідомості є надзвичайно актуальною.

Як зазначає О. Король вирішення проблеми формування цілісності знань про живу природу на рівні навчального матеріалу можливе за умови трансформації зазначених принципів через призму принципу орієнтації на структуру навчального предмета. Він передбачає розкриття не лише знань з основ наук, але і сукупності тих, що виконують обслуговуючу функцію у відношенні до провідного компонента [10, с. 57].

Ми погоджуємося з думкою Г. Пустовіт, який зазначає, що нині у підходах до побудови екологічної освіти і виховання учнів загальноосвітньої школи переважає часткова екологізація навчальних предметів або ж спроби створення окремого інтегрованого навчального предмета „Екологія” [18, с.4-5].

Необхідно зазначити, що основним методологічним принципом екологічної психопедагогіки, як вважають провідні дослідники з екопсихології С. Дерябо і В. Ясвін, полягає у чіткій відповідності педогогічного процесу екологічного виховання психологічному процесу формування природоцентричної екологічної позиції. Крім того, дуже важливе значення для планування педагогічних заходів має віковий фактор. Саме вік вихованців чи учнів визначає форми та методи педагогічних заходів [6, с. 57].

У зв'язку з цим ми розглянемо різні підходи до формування природоцентричної екологічної позиції, екологічних установок та екологічної поведінки у старшому шкільному віці.

У цілому процес формування екологічної свідомості у старшому шкільному віці є найбільш складний і такий, що потребує, в основному, нейтралізуючих та коригуючих дій екопсихологів.

Н. Карпова зазначає, що екологічне виховання може ефективно відбуватись у шкільних навчальних закладах, через використання у навчальному процесі творчих, еколого-прикладних задач [9, с. 35].

Н. Нагібін відзначає важливість залучення до екологічного виховання батьків, що передбачає розкриття сутності світу природи – середовища перебування людини, яка повинна бути зацікавлена у збереженні цінності, чистоти, гармонії в природі. Це передбачає уміння осмислювати екологічні

явища, робити висновки про стан природи, розумно взаємодіяти з нею [17, с. 8]. Автор наголошує на важливості культурологічного підходу до формування екологічної свідомості учнів, який припускає залучення учнів старшого шкільного віку до різних пластів культури відповідно до цінностей і норм національної культури і регіональних традицій.

Г. Ткачук пропонує у процесі екологічного виховання використовувати художні твори українських письменників, зокрема „Де тополя росте”, „Гаї шумлять” (П. Тичина), „Люблю я ліс!”, „Пахне хліб” (П. Воронько), „Лісова сторожка” (Г. Тютюнник), де розкривається гармонія людини і природи. На основі цих творів автором були створені психологічні ситуації з екологічною спрямованістю, де розглядається ментальність людини по мистецьки творчо і всебічно [20, с. 34].

Р. Мусіна пропонує використовувати екологічне просвітництво у вигляді постійного інформування про екологічні проблеми, стінгазети тощо [16, с. 164].

Л. Горбунов вважає ефективними формами розвитку екологічної свідомості учнів визначено діяльність у шкільних екологічних організаціях та рухах, участь у створенні екологічних поселень, а також відвідування занять еколого-психологічного тренінгу як найбільш адекватної технології щодо умов шкільних закладів освіти [4, с. 24].

Особливий інтерес щодо вирішення поставлених нами завдань дослідження мають роботи П. Агаларової, К. Гуза, С. Кашлева, Д. Кватарадзе, О. Короля, С. Крамаренко, С. Луговкіної, А. Матюшкіна та ін., які у процесі екологічного виховання пропонують використовувати і підкреслюють ефективність застосування інтерактивних соціально-психологічних методів у вихованні та навчанні, що обумовлено принципом єдності розвитку психіки та діяльності, який полягає у тому, що психіка людини розвивається та проявляється у діяльності. Для школярів пропонуються різноманітні позашкільні форми екологічної освіти, такі як екологічні свята, екологічні ігри, екскурсії та тренінги. У роботі із учнями застосовуються такі інтерактивні методи, як „круглий стіл”, „мозковий штурм” та командна ділова гра [1; 5; 6 та

ін.]. Зазначені автори пропонують під час організації екологічного виховання спиратися на позиції інтегративного та природовідповідного підходів.

С. Шмалей пропонує здійснювати екологічне виховання школярів у процесі вивчення природознавчих предметів. Дослідники відзначають цілісність, комплексність екологічного освітньо–виховного процесу, підкреслюють значення міжпредметних зв'язків у формуванні відповідального ставлення учнів до природи [21, с. 14].

І. Маркінов пропонує на уроках природничо-наукового циклу використовувати елементи наукового підходу, дослідно-експериментальної роботи. Що реалізується при проведенні лабораторних та практичних заняттях [15, с. 8]. Основними особливостями організації дослідницької екологічної роботи з школярами є наступні: спілкування з природою для виховання відчуттів і формування відчуття благоговіння перед життям; проведення екологічних таборів на природних територіях, що особливо охороняються; використання сучасних інформаційних технологій для навчання школярів і проведення учбово-дослідницької діяльності; використання інноваційних технологій – сюжетно-ролеві ігри, імітаційне моделювання, пошукові методи; спрямованість на розвиток особистості, збільшення соціальної адаптації дітей; постійна природоохоронна робота на конкретному природному об'єкті, знайомому з дитинства, з проведенням моніторингу стану цього об'єкту; створення регіонального дитячого екологічного руху [15, с. 9].

Полігоном для досліджень, постулює автор, є екскурсійна робота у позаурочний час. Ми погоджуємось з дослідником в тому, що в екологічному вихованні і екологічній освіті учнів екологічні екскурсії відіграють важливу роль, які дають можливість в конкретних умовах спостерігати результати впливу антропогенних факторів на природу і забезпечують встановлення зв'язку між вивченим теоретичним матеріалом і місцевими проблемами довкілля.

Н. Левчук пропонує проводити місячники екологічного виховання, години спілкування: „Природа – наш друг”, „Я – часточка природи”,

„Екологічна стежка навколо школи”, „Природа – це казка, яку треба читати серцем”, „Рослини – символи України”, „Екологічні проблеми регіону”, „Ми люди, доки є природа”, видавництво газети під назвою „Планета Земля – наш дім!”, участь у олімпіадах, конференціях [13, с. 122].

О. Лазебна пропонує використовувати проблемні ситуації екологічного змісту та залучення учнів до екологічних справ як умов формування активної екологічної позиції підлітків. На основі психологічної класифікації проблемних ситуацій автор розробила систему навчально-пізнавальних завдань та соціально-моральних завдань екологічного змісту. Використовувати колективні творчі справи екологічного змісту („Спостереження за метеорологічними змінами”, „Дослідження екологічного стану класної кімнати” тощо), адекватної оцінки (Акція „Чистий підручник”, Творча робота „Якби я був міністром екології ...”), контролю та вибору особистісної екологічної позиції (Диспут „Одяг з натурального хутра. За і проти”, Бесіда-розповідь „Тварини у місті”) [11, с. 38].

Д. Кватарадзе до методів формування суб'єктивного ставлення до природи відносить такі: екологічної ідентифікації, екологічної емпатії, екологічної рефлексії [1, с. 18]

Лебідь С. пропонує впровадження у навчальний процес інтегрованого курсу екології, зміст якого забезпечує цілісне формування всіх компонентів екологічної культури природоцентричного типу. При цьому, формування суб'єктно-непрагматичного, ціннісного ставлення учнів до природи забезпечується активізацією психоемоційного чинника на уроках екології, що досягається за рахунок використання методу екологічної емпатії; стимулювання суб'єктифікації природних об'єктів; супроводження інформації наукового характеру літературними, музичними, художніми творами, відеосюжетами; еколого-психологічного тренінгу. Як зазначає автор, залучення учнів до екологічно зорієнтованої діяльності в процесі вивчення інтегрованого курсу екології забезпечується організацією практичних та лабораторних робіт, тематика яких пов'язана з формуванням практичних вмінь та навичок

проведення науково-екологічних досліджень, природоохоронної діяльності, створення екологічних проєктів, природоохоронних акцій в позакласні години [12, с. 12]

О. Мамешина підкреслює ефективність еколого-психологічного тренінгу у процесі екологічного виховання [14, с. 12]

А. Захлебний, І. Зверев також у процесі екологічного виховання рекомендують створювати навчальні ігрові ситуації, проводити рольові ігри, екологічні тренінги тощо. Вони пропонують використовувати такі ситуації, що не мають готового рішення та обов'язково стосуються емоційної сфери особистості [7; 8]. Визначаючи методичні засади екологічного виховання та способи його подальшого удосконалення, вчені вказують на необхідність спрямування цього процесу на розвиток особистісної позиції школярів, зокрема екологічної відповідальності у ставленні до людей, до себе, до матеріальних, природних і духовних цінностей.

В. Вербицький зазначає, що у процесі екологічного виховання у школярів дуже важливо враховувати виховання національної свідомості, етнічно-екологічних аспектів природних особливостей рідного краю, роз'яснення ідей системності всіх природних явищ, тісних зв'язків локальних і глобальних процесів, взаємозв'язків екосистем усіх рангів, важливої ролі законів збалансованості гармонії в природі [2, с. 46].

Узагальнюючи все вище написане, ми ще раз хочемо наголосити на тому, що роль школи у вихованні природоцентричної екологічної позиції учнів незаперечна. І не можна сказати, що відіграє тут більшу роль екологічна освіта чи екологічне виховання. Лише розглядаючи ці процеси у взаємозв'язку, можна виховати екологічно грамотного громадянина нашого суспільства.

При цьому, усі дослідники підкреслюють єдність навчального і виховного процесів і наполягають на необхідності розгляду навчально-виховного процесу як системи, тобто як сукупності взаємозв'язаних і взаємозалежних компонентів.

Окрім того, більшість вчених наполягають на тому, що організація екологічної освіти та виховання повинна спиратися на особистісно

орієнтований підхід, який передбачає послідовне ставлення педагога до учня старшого шкільного віку як до особистості, відповідального суб'єкта навчально-виховної дії, що припускає: допомогу учню старшого шкільного віку в його особистісному розвитку, у виявленні і розкритті його можливостей, в розвитку самосвідомості, в здійсненні особистісно- і суспільно-значущих справ, в самовизначенні, самореалізації і самоствердженні (І. Бех, Є. Бондаревська, Т. Власов, Т. Ільїна, І. Колодій та ін.).

Як показав аналіз вітчизняної і зарубіжної літератури, основні педагогічні інновації щодо формування природоцентричної екологічної позиції пов'язані із застосуванням інтерактивних методів навчання.

Але, незважаючи на це, на теперішній час відсутні конкретно розроблені тренінгові програми спрямовані на формування природоцентричної екологічної позиції дітей старшого шкільного віку.

Таким чином, аналіз педагогічного досвіду організації педагогічного процесу з формування природоцентричної екологічної позиції старшого шкільного віку у вітчизняних та зарубіжних навчальних закладах дозволив виявити загальні особливості організації цього процесу, а саме: формуванню природоцентричної екологічної позиції необхідно надавати пріоритетного значення у навчально-виховному процесі; для успішного формування природоцентричної екологічної позиції дуже важлива єдність навчального і виховного процесів та скоординована робота усіх учасників навчально-виховного процесу; у процесі формування природоцентричної екологічної позиції учнів старшого шкільного віку необхідно спиратися на такі провідні підходи: культурологічний, інтегративний, природовідповідний, системно-діяльнісний, особистісно орієнтований; формування природоцентричної екологічної позиції повинне пронизувати всі сторони педагогічного процесу у навчальному закладі на всіх етапах цього процесу, бути безперервним і постійним, проводитися не хаотично, уривчато, а системно на всіх етапах навчання і виховання; формування природоцентричної екологічної позиції

повинне здійснюватись у навчально-виховному процесі, носити переважно тренінговий характер з використанням інтерактивних методів навчання.

Отже, одним з найважливіших завдань сучасної школи повинно стати формування природоцентричної екологічної позиції у старших школярів, що являється перспективним напрямком нашого дослідження і потребує розробки та впровадження відповідної педагогічної моделі в системі екологічної освіти.

Література

1. **Активные** методы обучения в природоохранном образовании / [под ред. Д. Н. Кавтарадзе]. – М. : Изд-во МГУ, 1982. – 50 с.
2. **Вербицкий В. В.** Развитие позашкільної еколого – натуралістичної освіти в Україні (1925 – 2000 рр.) : автореф. дис. на ступінь д-ра наук / В. В. Вербицкий – К., 2004. – 48 с.
3. **Горбань Г. О.** Сучасна екологічна ситуація та освіта / Г. О. Горбань – К. : Либідь, 2005. – 76 с.
4. **Горбунов Л. М.** Становление экологической культуры старшеклассников в системе „школа – социальная среда” : автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра пед. наук / Горбунов Л. М. – Иркутск, 2005. – 42 с.
5. **Гуз К. Ж.** Інтерактивні уроки серед природи під час вивчення курсу „Довкілля” / К. Ж. Гуз // Постметодика. – 2004. – № 5. – С. 19.
6. **Дерябо С. Д.** Экологическая педагогика и психология / С. Д. Дерябо, В. А. Ясвин – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 480 с.
7. **Захлебний А. Н.** Про форми організації екологічної освіти і виховання школярів / А. Н. Захлебний // Біологія в школі, – № 3. – 1987. – М. : Педагогіка, – С. 67 – 69.
8. **Зверев И. Д.** Экологическое и эстетическое воспитание школьников / И. Д. Зверев, А. П. Печко, А. П. Сидельковский – М. : Педагогика, 1984. – 135 с.

9. **Карпова Н. Н.** Формирование экологической ответственности старшеклассников в ходе решения эколого-прикладных задач : дис. канд. пед. наук / Н. Н. Карпова : Волгоград, 2005 – 174 с.

10. **Король О. В.** Формування екологічної культури учнів 5-6-их класів у процесі вивчення інтегративного курсу „Навколишній світ” : авт. дис. канд. пед. наук / О. В. Король – Сумський державний педагогічний інститут ім. А. С. Макаренка. – Суми, 1999. – 22 с.

11. **Лазебна О. М.** Проблемні ситуації як засіб формування активної екологічної позиції школярів / О. М. Лазебна // Рідна школа. – 2004. – №5. – С. 37 – 39.

12. **Лебідь С. Г.** Формування екологічної культури учнів 7-11 класів у процесі вивчення курсу екології : автореф. дис. канд. пед. наук / С. Г. Лебідь – К., 1996. – 21 с.

13. **Левчук Н. В.** Систематизація екологічних знань і умінь старшокласників на факультативних заняттях : дис. канд. пед. наук / Н. В. Левчук – АПН України, Інститут педагогіки. – К., 1996. – 24 с.

14. **Мамешина О. С.** Психологічні умови розвитку екологічної свідомості старшокласників у системі позашкільної освіти : автореф. дис. к-та психол. наук / О. С. Мамешина – Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2004. – 24 с.

15. **Маркинов И. Ф.** Формирование экологической культуры старшеклассников в контексте гуманитаризации предметов естественнонаучного цикла : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук / Маркинов И. Ф. – Саранск, 2007. – 20 с.

16. **Мусина Р. А.** Экологическое образование как направление деятельности современной школы / Р. А. Мусина // Правовая политика как способ формирования российской правовой системы: Материалы Всероссийской научно-практической конференции. – Уфа : Ур. ГЮА, 2009 г. – С. 161 – 164.

17. **Нагибин Н. И.** Формирование элементов экологической культуры школьников в образовательной области „Технология” на уроках технического труда 5-7 классах : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук / Н. И. Нагибин. – М., 2008. – 24 с.

18. **Пустовіт Г. П.** Філософсько-культурологічний аспект у екологічній освіті / Г. П. Пустовіт // Шлях освіти. – 2002. – № 3. – С.2 – 7.

19. **Скребець В. О.** Сучасний стан та пріоритетні напрями розвитку екологічної психології в Україні / В. О. Скребець – К. : Науковий світ, 2005. – 106 с.

20. **Ткачук Г. П.** Виховання екологічної культури засобами слова / Г. П. Ткачук // Почат. шк., – 1992. – № 7-8. – С. 32 – 36.

21. **Шмалей С. В.** Система екологічної освіти в загальноосвітній школі в процесі вивчення предметів природничо – наукового циклу : автореф. дис. на ступінь д-ра наук / С. В. Шмалей. – К., 2005. – 44 с.

Vereschenko T. V.

Domestic and Foreign Approaches of Formation the Naturecentric Ecological Position of Students

In the article the theoretical analyze of the domestic and foreign approaches of formation the naturecentric ecological position of students is conducted.

Key words: naturecentric ecological position of students.

Відомості про автора

Верещенко Тетяна Вікторівна – магістр з фізики, завідувач відділом виховної роботи Луганського інституту ПрАТ „ВНЗ „Міжрегіональна академії управління персоналом”, аспірант Київського інституту проблем виховання. Основні наукові інтереси зосереджені навколо проблематики екологічного виховання учнів старших класів.

Стаття надійшла до редакції 28.12.2011 р.

Прийнято до друку 26.04.2013 р.

V. Verbytskyi, Ye. Gerusov, M. Drobnohod, A. Zahlebyi, I. Zverev, I. Zazyun, B. Iskakov, B. Kyrychuk, M. Kyselyov, G. Kovalyov, V. Krysachenko, B. Lykhavhov, L. Kukyanova, A. Lyovochkina, M. Moiseyev, V. Morgun, G. Pusovit, N. Reimers and others. They are the evidence of the necessity of introduction of certain changes in the curricula of secondary schools and non-school educational establishments in accordance with the laws of the development of ecological awareness in senior pupils.

Great attention is given to theoretical and practical aspects of ecological education in teaching and educational process (V. Brovdiy, A. Volkova, N. Dezhnikova, Z. Zaporozhan, G. Kovalchuk, N. Levchuk, O. Lyubchuk, A. Mamotova, L. Molodova, Ye. Pisarchuk, G. Pustovit, L. Shapoval, O. Plakhotnik, and others).

Conceptual approaches to the defining of the essence of ecological education, ecological culture have been worked out by such scientists as S. Deryabo, V. Yasvin, A. Zakhlebnyi and others. The researchers believe that there is a necessity of forming in pupils an environmentally centered outlook, research-oriented knowledge and skills, promoting the transfer of acquired skills and moral patterns of behavior towards the environment into personal beliefs, drawing pupils to activities of solving local environmental problems. Psychological basis of forming an environmentally reasonable behavior in pupils is represented in the works by K. Abulkhanova-Slavska, A. Maslow, A. Petrovskyi, S. Rubinshtein, K. Platonov, R. Frenkin, V. Shadrikov. The scientists suggest a systemic approach for the behavior research. They think that the units of a person's behavior are his actions through which his positions and moral beliefs are formed and at the same time displayed.

Although ecological education has become the key element of the UNESCO "Man and Biosphere" program, in fulfillment of which Ukraine has been taking part since 1991, G. Gorban points out that today we have an urgent need to work out the system of education which takes into consideration all the regulations of functioning and development all environmental components, human society and created man-caused systems [3, p. 106].

On the basis of existent programs, textbooks and normative documents analysis V. Skrebets draws attention to the urgent necessity of working out the national concept of direct ecological education which would be viewed as an integral part of humanitarian education, generally complete, complete in methodological terms, in particular based on national traditions, customs, fully worked up in philosophical, psychological, pedagogical terms [19, p. 14]. The fulfillment of this utterly important task at school, on the author's opinion, should be harmoniously expanded by ecologisation of other subjects.

Pedagogical literature analysis gives evidence to the fact that ecological education should be carried out daily in the family, in pre-school educational establishments, at schools, in post-school education [6, 7, 8 and others].

Considering all the mentioned above, it should be noted that ecological education should be carried out continually in the course of all school education.

Only by equipping pupils with knowledge about natural objects and phenomena, we form the basis of their ecological survival. After all, you can love and defend only the things that you know very well.

We agree with the statements of other scientists who argue that fostering a nature centered ecological position is closely connected with the system of values which form life purposefully and has a significant influence on the formation of solid ecological vision in rising generation.

In this connection the problem of fostering a nature centered ecological position in schoolchildren as a component of ecological awareness is an urgent question. As O. Korol points out, a solution to the problem of forming of the complete knowledge about the animate nature on the level of teaching material is only possible on condition of transforming the above-mentioned principles through the prism of orientation toward the structure of the subject. It provides a disclosure not only for the basic scientific knowledge but also for the whole set of sciences that play a serving role in relation to the main subject [10, p. 57].

We agree with the opinion of G. Pustovit, who points out that in today's approaches to the forming of ecological education in secondary schools we observe

the domination of a partial ecologisation of subjects or attempts to create a self-contained ecology subject [18, p. 4 – 5].

It is noteworthy that the basic methodological principle of psychopedagogics, as considered by the leading ecopsychology researchers S. Deryabo and V. Yasvin, lies in the precise correspondence of pedagogical process of ecological education to the psychological process of a nature centered ecological position forming. Moreover, great significance for pedagogical strategies planning acquires an age factor.

In relation to this we will view different approaches to the forming of an environmentally and ecologically centered position, ecological attitudes, and ecological behavior in senior school age.

On the whole, the process of ecological awareness forming during the senior school age period is the most complicated and belongs to the category that generally demands neutralizing, correctional activities of ecopsychologists.

N. Karpova notes, that ecological education may be effective in schools through the use of creative ecologically applied tasks in the teaching process [9, p. 35].

N. Nagibin draws attention to the importance of involving of parents into the process of ecological education, that provides for the disclosure of the natural world's essence – the environment of man who should be interested in the preservation of value, purity, harmony in the nature. It provides for an ability to comprehend ecological phenomena, draw conclusions about the condition of the environment, reasonably interact with it [17, p. 8]. The author points out the importance of cultural approach in forming ecological awareness in pupils, which implies the involving of senior school age pupils to different cultural strata according to the values and norms of natural culture and regional traditions.

G. Tkachuk suggests using literary works in the process of ecological education, in particular “Where Poplar Grows” (P. Tychna), “I Love the Woods”, “The Fragrance of Bread” (P. Voronko), “The Forest Watchman's Hut” (G. Tyutyunyk) which reveal the harmony of man and nature. Some psychological

situations with the ecological bent were created on the basis of this fiction works. They view the mentality of man in an artistic and detailed way.

R. Musina suggests using ecological enlightenment in the form of constant informing about the ecological problems, wall newspapers, etc.

L. Gorbunov believes that effective forms of ecological awareness development determine the activities of pupils in ecological organisations, civil movements, their participation in the creation of ecological settlements as well as attending ecological and psychological trainings as one of the most powerful techniques in relation to school education conditions.

The works by P. Ahalarova, K. Huz, S. Kashlyev, D. Kvataradze, O. Korol, S. Kramarenko, S. Luhovkina, A. Matyushkin and others are of particular interest in accomplishing our research objectives. They emphasize the effectiveness of using interactive social-psychological methods in education and training in the process of environmental education which is determined by the principle of unity of psyche and activity which implies that the human psyche develops and manifests itself in activities. A variety of extracurricular forms of environmental education, such as environmental holidays, environmental games, tours and workshops are offered for students. The work with students involves such interactive methods as the “round table”, “brainstorming” and team business game [1; 5; 6 and others]. These authors offer to base on the positions of integrative and nature-aligned approaches in organizing environmental education.

S. Shmalyey proposes to include environmental education of high school students in the study of natural history subjects. Researchers note integrity, complexity of environmental educational process, emphasize the importance of intersubject communications in the formation of students’ responsible attitude towards nature [21, p. 14].

I. Markinov offers to use the elements of the scientific approach, research and experiment work at natural history lessons. It is realized during laboratory and practical classes [15, p. 8]. The main features of the research environmental work with students include: contact with nature for the development of senses and

formation of a sense of reverence for life; ecological camps in natural areas which are under special protection; the use of modern information technology for teaching students and conducting research and training; the use of innovative technology – role play, simulation modeling, search methods; focus on personal development, greater social adaptation of children; permanent nature protection activities on particular natural objects familiar from childhood monitoring the state of the object; establishing a regional children's environmental movement [15, p. 9].

The author states that the testing ground for research is extracurricular excursion activity. We agree with the researcher that ecological excursions play an important role in the environmental education of students, which under specific conditions allow observing the results of anthropogenous factors influence on nature and provide establishing connection between the learned theoretical material and local environmental problems.

N. Levchuk proposes to conduct a month of environmental education, hours of communication: "Nature is our friend", "I am a particle of nature", "Ecological path around the school", "Nature is a fairy tale to be read with heart", "Plants which are symbols of Ukraine", "Environmental problems in the region", "We are people till nature exists", publish a newspaper entitled "Planet Earth is our home", participate in academic competitions, conferences [13, p. 122].

O. Lazebna suggests using problem situations of environmental content and involvement of students in environmental affairs as formation conditions for teenagers' active environmental position. Based on the psychological classification of problem situations the author has developed a system of educational tasks and social-moral challenges of environmental content. She suggests using collective creative activities of environmental content "Observation of meteorological changes", "Investigation of the ecological condition of the classroom" etc.), adequate assessment (Campaign "Clean textbook", Creative work "If I was the Minister of Ecology..."), control and choice of personal environmental position (Dispute "Natural fur clothes. Pros and cons", Conversation-narration "Animals in town") [11, p. 38].

D. Kvataradze includes the following methods of forming subjective attitude to nature: environmental identification, ecological empathy and environmental reflexion [1, p. 18].

S. Lebid suggests introduction of the integrated environment course in the training process the content of which provides comprehensive formation of all the components of ecological culture of nature-centered type. And the formation of the subjective-nonpragmatic, value attitude of students to nature is ensured by activation of the psychoemotional factor at the ecology lessons which is achieved by using the method of ecological empathy; stimulation of natural objects subjectification; support of information of scientific nature with literary, musical, artistic works, video plots; ecological and psychological training. According to the author, involvement of students in environmentally oriented activities during the integrated ecology course is provided by organizing practical and laboratory work the subject of which is related to the formation of practical skills for scientific and environmental research, nature protection activity, environmental projects and nature protection campaigns in after-school hours [12, p. 12].

O. Mameshyna highlights the effectiveness of ecological and psychological training in the course of environmental education [14, p. 12]

A. Zakhlyebnyy, I. Zverev also recommend to create training game situations, conduct role-plays, environmental workshops etc. in the process of environmental education. They suggest using the situations that do not have a ready solution but they do have relation to the emotional sphere of an individual [7; 8]. Defining the methodological foundations of the environmental education and ways of its further improvement the researchers point out the necessity of guiding this process to the development of a personal position of pupils particularly the environmental liability with regard to people, to themselves, to material, natural and spiritual values.

V. Verbitsky notes that the environmental education of pupils requires taking into account the cultivation of national consciousness, ethnic and environmental aspects of natural features of native land, the explanation of the ideas of environmental complexity, close links of local and global processes, interdependence

of ecosystems of all levels and the important role of the laws of harmony in nature [2, p. 46].

Summarizing everything written above we again want to emphasize that the role of school in cultivating students' nature-centered environmental position is undeniable. It is impossible to say what plays greater role: environmental education or environmental training. Only considering these processes in relationship it is possible to educate an environmentally competent citizen of our society.

And all researchers emphasize unity of the training and educational processes and insist on the necessity of considering the educational process as a system, i. e. as a set of interdependent and interrelated components.

Besides, most scholars insist that environmental education and training should be based on the student-centered approach that provides a consistent attitude of a teacher to a high school student as an individual, responsible party of an educational action that involves: help to a high school student in his/her personal development, identification and demonstration of his/her capabilities, in the development of self-awareness, implementation of personal and public issues of importance, self-determination, self-realization and self-assertion (I. Bekh, Y. Bondarevska, T. Vlasov, T. Ilyina, I. Kolodiy and others).

According to the analysis of native and foreign literature, the main pedagogical innovation concerning the formation nature-centered environmental position is related with the application of interactive teaching methods. But despite this, at present there are no specific training programs aimed at creating the nature-centered environmental attitude of high school students.

Thus, the analysis of the teaching experience in the pedagogical process of forming nature-centered ecological position of high school students in domestic and foreign educational institutions revealed the general features of this process, namely: the formation of nature-centered environmental position should be given priority in the educational process; successful formation of the nature-centered environmental position requires unity of the training and educational processes and coordinated work of all the participants in the educational process; the process of nature-centered

environmental position of high school students must be based on three major approaches: cultural, integrative, nature-aligned, system-active, person-centered; the formation of nature-centered environmental position should permeate all the aspects of the educational process in the educational institution at all the stages of this process, be continuous and permanent, have not a chaotic, fragmentary character but systemic at all the teaching stages of training and education; the nature-centered environmental position should be formed in the educational process, have a predominantly training character using the interactive teaching methods.

Thus, one of the most important tasks of the modern school should be the formation of nature-centered environmental position in high school students which is a promising direction of our research and requires development and implementation of an appropriate pedagogical model in the system of environmental education.

References

1. **Aktivnyye** metody obucheniya v prirodoohrannom obrazovanii [Active training methods in environmental education] / [edited by D. N. Kavtaradze]. – Moscow. : MGU, 1982. – 50 p. (rus)
2. **Verbytski V. V.** Rozvytok pozashkilnoyi ekoloho-naturalistychnoyi osvity v Ukrayini (1925 – 2000 rr.) [Out-of-school ecological-naturalistic education development in Ukraine (1925 – 2000 years)] : author's abstract of doctoral dissertation / V. V. Verbytski – Kyiv, 2004.– 48 p. (ukr)
3. **Horban' H. O.** Suchasna ekolohichna sytuatsiza ta osvita [Contemporary ecological situation and education] / H. O. Horban' – Kyiv: Lybid', 2005. – 76 p. (ukr)
4. **Gorbunov L. M.** Stanovleniye ekologicheskoi kultury starsheklasnikov v sisteme “shkola – sotsialnaya sreda” [Ecological culture of senior pupils in “school – social environment” system]: author's abstract of doctoral dissertation / L. M. Gorbunov – Irkutsk, 2005. – 42 p. (rus)

5. **Huz K. Zh.** Interaktyvni uroky sered pryrody pid chas vyvchennya kursu “Dovkillya” [Interactive lessons outdoors during “Environment” course] / K. Zh. Huz // Postmetodika. – 2004. – # 5. – p. 19. (ukr)

6. **Deryabo S. D.** Ekologicheskaya pedagogika i psihologiya [Ecological pedagogics and psychology] / S. D. Deryabo, V. A. Yasvin – Rostov-on-Don: Fenix, 1996. – 480 p. (rus)

7. **Zakhliebni A. N.** Pro formy orhanizatsiyi ekolohichnoyi osvity i vykhovannia shkolyariv [About forms of schoolchildren ecological education] / A. N. Zakhliebni // Biolohiya v shkoli, - # 3. – 1987. – Moscow.: Pedagogika, – p. 67 – 69. (ukr)

8. **Zverev I. D.** Ekologicheskoye i esteticheskoye vospitaniye shkolnikov [Ecological and esthetic education of schoolchildren] / I. D. Yverev, A. P. Pechko, A. P. Sidelkovski. – Moscow: Pedagogika, 1984. – 135 p. (rus)

9. **Karpova N. N.** Formirovaniye ekologicheskoi otvetstvennosti starsheklassnikov v khode resheniya ekologo-prikladnykh zadach [Formation of ecological responsibility of senior pupils during ecological problem solving] / N. N. Karpova: Volgograd, 2005. – 174 p. (rus)

10. **Korol’ O. V.** Formuvannia ekologichnoyi kultury uchniv 5 – 6-yh klasiv u protsesi vyvchennia integratyvnogo kursu “navkolyshniy svit” [Formation of ecological culture of 5 – 6 form students in a process of “Environment” integrative course study] : author’s abstract of doctoral dissertation / O. V. Korol’: A. S. Makarenko Sumy state pedagogic institute. – Sumy, 1999. – 22 p. (ukr)

11. **Lazebna O. M.** Problemni sytuatsiyi yak zasib formuvannia aktyvnoyi ekologichnoyi pozytsiyi shkolyariv [Problematic situations as a means of formation of active ecological students position] / O. M. Lazebna // Ridna shkola. – 2004. – #5. – p. 37 – 39. (ukr)

12. **Lebid’ S. G.** Formuvannia ekologichnoyi kultury uchniv 7 – 11 klasiv u protsesi vyvchennia kursu ekologii [Formation of 7 – 11 form students’ ecological culture in a process of Ecology course study] : author’s abstract of PhD thesis / S. G. Lebid’ – Kyiv, 1996. – 21 p. (ukr)

13. **Levchuk N. V.** Systematyzatsiya ekologichnyh znan' i umin' starshoklasnykiv na fakultatyvnyh zaniattiah [Systematization of knowledge and skills of senior pupils during optional courses] : PhD thesis / N. V. Levchuk – APN of Ukraine, Pedagogics institute. – Kyiv, 1996. – 24 p. (ukr)

14. **Mameshyna O. S.** Psykhologichni umovy rozvytku ekologichnoyi svidomosti starshoklasnykiv u systemi pozashkilnoyi osvity [Psychological conditions of senior pupils ecological consciousness development in a system of out-of-school education] : author's abstract of PhD thesis / O. S. Mameshyna – Professional education pedagogics and psychology institute of APN of Ukraine. – Kyiv, 2004. – 24 p. (ukr)

15. **Markinov I. F.** Formirovaniye ekologicheskoi kultury starsheklassnikov v kontekste gumanitarizatsii predmetov estestvennonauchnogo tsykla [Formation of ecological culture of senior pupils in context of science cycle humanitarization] : author's abstract of PhD thesis / Markinov I. F. – Saransk, 2007. – 20 p. (rus)

16. **Musina R. A.** Ekologicheskoye obrazovaniye kak napravleniye deyatelnosti sovremennoi shkoly [Ecological education as a direction of modern school activity] : R. A. Musina // Law policy as a way of formation of Russian law system : materials of All-Russian scientific conference – Ufa: Ur. GUA, 2009. – p. 161 – 164. (rus)

17. **Nagibin N.I.** Formirovaniye elementov ekologicheskoi kultury shkolnikov v obrazovatelnoi oblasti “Tekhnologiya” na urokah tekhnicheskogo truda 5 – 7 klassah [Formation of ecological culture elements of schoolchildren in “Technology” educational sphere on Craft lessons of 5-7 forms] : author's abstract of PhD thesis / N.I. Nagibin. – Moscow, 2008. – 24 p. (rus)

18. **Pustovit H. P.** Filsofsko-kulturologichnyi aspekt u ekologichniy osviti [Philosophical culturological aspect in ecological education] / H. P. Pustovit // Shliakh osvity. – 2002. - #3. – p. 2 – 7. (ukr)

19. **Skrebets V. O.** Suchasnyi stan ta priorytetni napriamy rozvytku ekologichnoyi psykhologii v Ukrayini [Current situation and priorities of ecological

psychology directions in Ukraine] / V. O. Skrebets – Kyiv: Naukovyi svit, 2005. – p.106. (ukr)

20. **Tkachuk H. P.** Bykhovannia ekologichnoyi kultury zasobamy slova [Ecological culture training by means of a word] / H. P. Tkachuk // Pochatkova shkola, - 1992. – # 7 – 8. – p. 32 – 36. (ukr)

21. **Shmaliey S. V.** Systema ekologichnoyi osvity v zagalnoosvitniy shkoli v protsesi vyvchennia predmetiv pryrodnycho-naukovogo tsyклу [System of ecological education in grammar school in a process of natural scientific cycle subjects study] : author's abstract of doctoral dissertation / S. V. Shmaliey – Kyiv, 2005. – 44 p. (ukr)

Верещенко Т. В.

Вітчизняні та закордонні підходи до формування природоцентричної екологічної позиції учнів

У статті проведено теоретичний аналіз вітчизняних та закордонних підходів до формування природоцентричної екологічної позиції учнів.

Ключові слова: природоцентрична екологічна позиція учнів.

Верещенко Т. В.

Отечественные и зарубежные подходы к формированию природоцентрической экологической позиции учащихся

В статье проведен теоретический анализ отечественных и зарубежных подходов к формированию природоцентрической экологической позиции учащихся.

Ключевые слова: природоцентрическая экологическая позиция учащихся

Information about the author

Tetyana Viktorivna Vereschenko – Master of Physics, Head of the Educational Work of Luhansk Institute JSC “Higher Educational Establishment “The Interregional Academy of Personnel Management”, a post-graduate student of Kyiv Institute for Education. Main research interests are focused on the issues of environmental education of high school students.

The article was received by the Editorial Office on 28.12.2013

The article was put into print on 26.04.2013